

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.п.н. Дора Левтерова - Гаджалова

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“

в област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.2. Педагогика

докторска програма *Специална педагогика*

Автор: *Виктория Кирилова Ценова*

Тема: *„Динамика в овладяването на писмената реч при ученици с лека умствена изостаналост“*

Научен ръководител: *проф д-р Катерина Каролова Караджова*

1. Общо описание на представените материали

Представеният от Виктория Ценова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение. Дисертационният труд е с обем 169 страници и се състои от увод, три глави, изводи и препоръки, дискусия и изводи, обобщения и заключение, списък с използвана литература и приложения. Основният текст съдържа 151 страници, 4 приложения на 10 страници В дисертацията присъстват 63 таблици и 23 диаграми. Списъкът на използваната литература включва 151 източника, от които 105 на български език, 21 на английски език и 2 електронни източника.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантката е завършила СУ „Св. Климент Охридски“, ФНПП, ОКС „бакалавър“ по специална педагогика, ОКС „Магистър“ по Ерготерапия за деца и възрастни с нарушения и ОКС „Магистър“ по счетоводство и контрол в УНСС. Владее английски език на ниво B2.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Разработената проблематика в разработвания в дисертационния труд е актуална и значима както в научно, така и в научно-приложно отношение. В реализирането на процеса на приобщаващото образование, учениците с лека степен на умствена изостаналост се обучават в общо-образователните училища в ординарния клас. Ето защо, за началния и за ресурсния учител е важно да познава динамиката на овладяване на писмената реч при ученици с лека умствена изостаналост. Отчитането на тази динамика ще осъществи плавно и спокойно овладяване на писането без сътресения за ученика, за учителите и за родителите. От друга страна, проблематиката в контекста на дисертационната разработка е разработена лимитирано в българското и в световното научно пространство.

4. Познаване на проблема

Ценова познава състоянието на проблематиката. Внася задълбочени интерпретации на умствената изостаналост през нейното дефиниране, разглеждане на развитието на концепцията за умствената изостаналост и поява на приобщаващо образование, етиологията и формите на умствената изостаналост, отделните категории деца с умствена изостаналост, психолого-педагогическата им характеристика. Специален фокус поставя на разглеждането на езика и речта на децата с лека умствена изостаналост. Внася тълкувания на писмената реч през изясняване на нейната същност, овладяване и нарушения. За постигане на целите на дисертационния труд анализира нарушенията в овладяването на писмената реч при учениците с лека умствена изостаналост.

5. Методика на изследването

Избраната методика на изследване позволява постигането на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд. Методиката на изследване е многопластова и извежда стремеж към обхващане на многомерни плоскости. В методиката са включени документален, анкетен и статистически методи. Резултатите от емпиричното изследване са обрабо-

тени със серия операции за статистическа обработка с компютърна програма IBM SPSS 19.

Методиката включва четири вида проби за изследване на: фонематични възприятия, фонемния анализ, на четенето на глас, писането. За всяка от пробите са изведени инструкция, стимули и оценяване.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е композиран в три глави. В първата глава прави впечатление че умствената изостаналост се интерпретира през призмата на теориите за развитие на Пиаже, Виготски и Брунер, теорията за обработка на информацията, теории за взаимоотношения между деца и родители с акцент на теорията на привързаността на Боулби, теорията на екологичните системи на Бронфенбренер, бихейвиористичната теория и теорията за социалното учене. През синтезираното представяне на визираните теории се прави удачен опит за холистичен подход към детското психично развитие, както постулира социалния модел. Като отправна точка за интерпретация на умствената изостаналост се разглеждат нормата и концепция за аномалното/атипичното развитие и дизонтогенезите. Умствената изостаналост се разглежда като категория в стандартно установени модели: дефиниране, етиология, класификация по DSM IV и МКБ 10, степени и форми, отношение към хората с умствена изостаналост в исторически план, модели на образование. Изключително позитивно впечатление прави, отбелязването че умствената изостаналост не трябва да се определя само спрямо показателите за интелектуално функциониране под нормата, а да се отчита и адаптивността на поведението. В този контекст, Ценова анализира адаптивността на поведението и възможностите за обучение и социализация на хората с умствена изостаналост. Психолого-педагогическите особености при умствената изостаналост са интерпретирани през призмата на психичните, и когнитивните процеси и емоционалните поведения. Развитието на езика и речта при учениците с умствена изостаналост се анализира през етапите му, през прецизирането на устната и писмената реч, през разглеждането на нарушенията на писмената реч и четенето. Нарушенията в овладяването на писмената реч и четенето

при учениците с лека умствена изостаналост се разглеждат от почти всички възможни позиции: гностични и праксисни процеси, лингвистични равнища, нива на проявление, мотивация.

Във втора глава е представена програмата на изследването. Изведена е главна хипотеза и главна цел на изследването, формулирани са пет детайлизирани хипотези, всяка от които е свързана със съответстваща на нея детайлизирана цел и с конкретни задачи. В емоционален, но мотивиран стил е изведена необходимостта от избор на още една експериментална група, освен тази на ученици с умствена изостаналост, а именно експериментална група от ученици с дислексия. Участниците в изследването и неговата организация са представени детайлно, коректно и онагледени в разпределението по пол, възраст, и по групи в таблици.

Третата глава презентира резултатите от изследването. В съпоставителен план са представени и анализирани резултатите на двете експериментални групи: с лека умствена изостаналост и с дислексия, и на контролната група. Направени са междугрупови и вътрешно-групови сравнения по резултатите от отделните проби при четене и при писане, като е визуализирано в табличен и в диаграмен вид. Специален акцент е поставен на анализ на резултатите от проучването на динамиката в развитието на уменията за четене при учениците с лека умствена изостаналост. Важните изводи за приобщаващото образование е че трудностите при четене, както и при писане, характерни за учениците с лека умствена изостаналост, намаляват с напредването на училищното обучение. Друг значим извод е че уменията за писане се изграждат с повече трудности и обяснителните модели могат да се търсят в невропсихологичната организация на четенето и писането като процеси.

В дискусията се прави анализ на резултатите, съотнесени към главната цел и главната хипотеза, както и към подцелите и субхипотезите. Внасят се логични и аргументирани обяснителни модели, както и констатации за доказване на хипотезите.

В пространно представените изводи се откроява най-значимия за приобщаващото образование на ученици с умствена изостаналост, а именно, че „четенето с налущкване“ е естествена проява, а при децата със затруднения в овладяването на

писмената реч то е следствие от това, че глобалният четивен механизъм е достъпен за тях от фонологичния. При тях то не трябва да се ограничава и порицава, а да се приема като възможност за изграждане на база на четивните умения, която следва да заеме водещо място сред корекционните методи. В това отношение много полезен е опитът в обучението по четене на глобален принцип.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на дисертационния труд са обособени в две пространства: към теорията и към практиката. Приносите са значими и за високо научното познание, така и за приложение в ежедневните аспекти на образователния процес с ученици с лека умствена изостаналост. Приемам посочените приноси.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите по дисертационния труд са 3 и са в реномирани научни издания.

9. Лично участие на докторантката

Видно от стила, композицията, емпиричното изследване и анализа и резултатите, докторантката лично е провела дисертационното изследване. Формулираните приноси и получени резултати, са лична заслуга на Виктория Ценова.

10. Автореферат

Авторефератът е направен според изискванията на съответните правилници, и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

Нямам критични забележки и препоръки към проведеното изследване и представения комплект материали.

В дисертационния труд и в публикациите на Виктория Ценова има ясно открити иновативни аспекти, свързани с овладяването на писмената реч от ученици с умствена изостаналост, които могат да се разработват продължаващо с успешна научна теоретична и практическа приложимост.

12. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Получените научните и научно-приложни приноси на дисертационното изследване е желателно да бъдат публикувани, за да бъдат от полза в работата на ресурсни учители, начални учители, родители и студенти по специална педагогика и начална училищна педагогика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички на* изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Факултета по науки за образованието и изкуствата към СУ „Св. Климент Охридски“, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Виктория Ценова **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Специална педагогика като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Виктория Кирилова Ценова в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма Специална педагогика.

11.09. 2020 г.

Рецензент: .....
(проф.д.п.н. Дора Левтерова - Гаджалова)